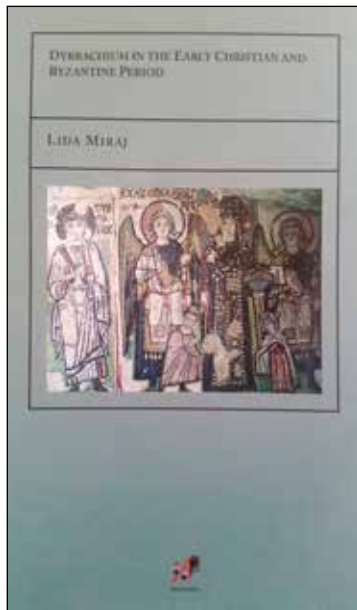

др Јасмина С. Тирић

LIDA MIRAJ, DYRRACHIUM IN THE EARLY CHRISTIAN AND BYZANTINE PERIOD, Tiranë 2013; 192 стране, 32 стране библиографије, 72 црно-беле фотографије.

Лида Мирај, председница Асоцијације за византолошка истраживања у Тирани, објавила је књигу под називом *Dyrrachium in the Early Christian and Byzantine Period*. Књига је подељена на девет поглавља. Након уводних разматрања следе: *Dyrrachium in Early Christian Period*; *Villa with Orpheus Mosaic*; *The Chapels at the Amphitheater*; *Saint Michael Basilica at Arapaj*; *The Byzantine Round Forum*; *The Byzantine Wall* (са подпоглављима *The Tower* и *The Gates*); *The Sewerage System* и *The Early Christian Inscriptions*.

У уводном поглављу Лида Мирај објашњава геостратешку позицију античког Епидамноса, византијског Дирахијума – Драча, некада главне луке Илирије за Италију. Дирахијум је био један од стратешки битних градова на јадранској обали, једна од две главне локације заслужних за христјанизацију Балкана.

Дат је краћи хронолошки осврт дешавања у Дирахијуму: од краја IV столећа када је Дирахијум имао урбанистички план заснован на октогоналном систему, до треће деценије 6. столећа када је цар Јустин (518 – 527) даровао значајну суму новца за обнову града. Према Псеудо-Дионисију из Таламаре, у Дирахијуму се догодио један земљотрес у исто време што је такође допринело степену очуваности културног слоја из VI столећа. У конфузији извора у вези датума земљотреса и суочавање са другим

историјским подацима о активностима цара Јустина и његов синовца или усвојеног сина, Јустинијана, више је могуће повезати Јустинијаново име са дарованим средствима за обнову града него име Јустина I.

У поглављу Дирахијум у ранохришћанском периоду Лида Мирај разјашњава све околности које су се одиграле у граду до почетка шестог столећа. Посебно се објашњавају етапе урбаног развоја Дирахијума, што је уосталом аргументовано и расположивом изворном грађом. У трећем поглављу читалац је уведен у садржаје урбаних структура. Најпре реч је о вили непосредно до амфитеатра са пронађеним мозаиком Орфеја, који је по мишљењу ауторке иконографски уобичајен али положајем и контекстом атипичан. Мит о Орфеју је реконтекстуализован тако да се разматрају питања „враћања“ у овоземаљски свет кроз хришћанско учење. Најпознатији мит о Орфеју свакако је онај који се односи на његов силазак у Хад. Јасно је да је реконтекстуализовање спроведено пре свега иконографски тако да се мозаик може интерпретирати као симболична слика Христа Орфеја. Пагански Орфеј и слика Христа Орфеја готово да се и не разликују. Лида Мирај је у овом сегменту текста указала на чињеницу да је Христос прихватио Орфеја асимилацијом Давида у јеврејској традицији. Како ауторка наглашава, тема Орфеја се нашла у хришћанству посредством тестаментa Орфеја своме сину Мусаеусу на основу којег је трачки певач прихватио монотеистичка уверења позивајући сина да га следи. Овај, око 200. године редигован текст, утицао је на лик Христа Орфеја нарочито преко предања светих отаца попут Климента Александријског и Јевзевија.

У четвртном поглављу анализирају се архитектонске одлике капела непосредно уз амфитеатар у Дирахијуму, њихове структуралне и функционалне карактеристике, док се у петом поглављу разматрају архитектонске карактеристике базилике св. Михаила у Арапају, бкм од Дирахијума. Базилика је углавном препознатљива по мозаику димензија 54м² и представом Христа као Доброг Пастира предвечног Бога. Ауторка објашњава да су овакву иконографску схему добро аргументовали синоптички текстови (Мт 18, 12 – 14; Лк 15, 3 – 7; Јн 10, 11 – 16; Јев 13, 20; 1 Пет 2, 25), док је најпрецизнију дефиницију Богочовека међу људима дао апостол Јован „*Ја сам Пастир Добри који душу своју подаде на овце*“. Базилика је откривена почетком осамдесетих година двадесетог столећа на брду Шен Мехил (Свети Михаило). Наведено место је познато будући да је реч о месту на којем је 18. октобра 1081. године поражен од стране Нормана Алексије I Комнин. Сачувани су остаци олтара, синтронона, наоса и више десетина уломака камене пластике, док су стубови и капители од проконеског мермера пронађени *in situ*. Базилика је датована у крај петог столећа и сматра се једном од битних тачака на *Via Egnatia*.

Следећи део књиге посвећен је остацима византијских зидина и кула у оквиру фортификационог система. На северној страни једне куле изведен је мотив лагинског крста у опеци, док се још два крста налазе на западној страни куле. На јужној страни куле је схематски приказана

маслинова грана. Лида Мирај подсећа да се сличан начин приказивања латинских крстова и дрвета налази и на зиду апсиде цркве свете Софије, између пет прозорских отвора апсиде.

Ауторка уочава и интервизуалне сличности између симбола коришћених на зидовима Дирахијума и оних, који се појављују у Светој Софији. У Дирахијуму су постављени између пет прозора у горњем делу куле док се у Светој Софији налазе између пет прозора апсиде.

Употреба крстова и дрвета на две различите локације указује на то да имају смисао и значај. Порекло мотива три крста је разуме се позната тема о три крста на Голготи где је разапет Христос. Слично се помиње и у кондацима Романа Мелода чије химне су редовно певане током Литургије у цркви Свете Софије у Цариграду за време цара Јустинијана. Кондак Светог Романа Мелода који гласи „*На победу крста*“ који се певао средом у четвртој недељи Великог поста, као и на Велики Петак, свакако показује веома важну везу између крста и Дрвета Живота. Истовремено, др Мирај указује и на познату причу о открићу Часног Крста, повезујући Христов крст са Дрветом Живота, заједно са њиховим значајем у икономији спасења. Три крста и дрво са кули D фортификационог система Дирахијума указују на могућност да је ова кула у Дирахијуму могла бити изграђена истовремено или у приближно слично време када и црква Свете Софије у Цариграду. Могуће је да је реч и о својеврсном апотропејском симболу који је штитио град од земљотреса.

Остављајући бројна питања отвореним за будућа испитивања града Дирахијума и утврђивање његовог места у оквиру креирања сакралних топоса рановизантијског периода, Лида Мирај закључује да је реч о сасвим комплексној теми, нарочито у периоду од 11. века када је град представљао значајну тачку не само бугарског већ и византијског цара. Тако је на пример Самуило освојио Дирахијум 989. године, а 1017. године сличну судбину је доживео тако што га је освојио последњи цар Охрида Јован Владислав. Дирахијум је кратко под влашћу држао и српски краљ Милутин, потом је 1392. године припао Млечима. Турци су град освојили 1501. године. Под турском влашћу је остао до 1912. године. Стратешка локација Дирахијума континуирано се потврђивала и после (иако само 33км од Тиране, Дирахијум / Дир/ Драч је постао и престоница независне Албаније, а 1939. једна од главних лука на обали Јадранског мора).

Иако је др Лида Мирај један део студија, реализованих уосталом и у Дамбартон Оакс у Вашингтону, објавила у неколико тематских зборника радова „Ниш и Византија“, у књизи су своје место нашле не само допуњене студије већ и до сада необјављени резултати археолошких рекогносцирања. Будући да представља основ за сва даља размишљања о урбаној структури, архитектури и мозаицима Дирахијума, књига Лиде Мирај *Dyrrachium in the Early Christian and Byzantine Period* представља вредно дело за историју уметности и археологију, а нарочито за промишљања о креирању сакралне топографије на територији данашње Албаније.

